

BIBLIOTEKA MEMORIA

Urednik

Petar Požar

Recenzenti

Milan Basta
Iko Mirković

Jovo Popović

VJEŠALA
ZA GENERALE

STVARNOST
ZAGREB

*Mojoj majci Zorki,
koja nikad nije ušla u dvadesetosmu godinu života;
mojoj babi Boji i djedu Rackovu.*

*Ovdje se govori o vremenu u kome su i oni
ubijani, onda kad smo sestra, brat i ja zajedno imali
18 godina.*

Optuženi

Bila je srijeda, 5. veljače 1947. godine.

Prostrana dvorana Izvršnog narodnog odbora Beograda u Uzun-Mirkovoj ulici broj 1 u starom dijelu Beograda, bila je privremeno pretvorena u sudsku vijećnicu. Tu su održavani procesi ratnim zločincima kojima je sudio Vojni sud za grad Beograd.

U srijedu, 5. veljače, u privremenoj vijećnici u Uzun-Mirkovoj ulici trebalo je da počne, kako se očekivalo, jedan od najdramatičnijih procesa. Proces je prije najavljen i u štampi i preko radio-stanice, pa je u vijećnicu Izvršnog narodnog odbora grada Beograda stiglo toliko ljudi da za sve nije bilo mjesta; stotinjak građana ostalo je na ulici.

Prije ovoga procesa bilo je već suđeno mnogim glavešinama okupatorskog i kvislinškog sistema. Procesu u pojedinim zemljama antifašističke koalicije održavani su, uglavnom, po uzoru na niirnberški proces glavnim njemačkim nacističkim ratnim zločincima. Za kažnjavanje ratnog zločina antifašistički saveznici su se izjasnili još u ratu. U Jugoslaviji se o tome govori već na Prvom zasjedanju AVNOJ-a; tada je odlučeno da se osnuju komisije za prikupljanje podataka o ratnim zločinima i zločincima.

Međunarodni vojni sud u Nürnbergu osnovan je na osnovi savezničkog Sporazuma o gonjenju i kažnjavanju glavnih ratnih zločinaca evropske Osovine od 8. kolovoza 1945. godine. Taj sud je — kao i sudovi koji će ratnim zločincima suditi u Jugoslaviji za zločine počinjene u zemljama Jugoslavije — bio nadležan za suđenje ratnim zločincima za krivična djela protiv mira, ratnih

zločina i zločina protiv čovječnosti. Osim pojedinaca, osuđene su i neke zločinačke organizacije: rukovodstvo Nacionalsocijalističke partije, Tajna državna policija (Gestapo) i Služba sigurnosti (Sicherheitsdienst), SS jedinice (Schutzstaffeln) i SA odredi (Sturmabteilungen).

Na smrt vješanjem Međunarodni vojni sud osudio je Göringa, Ribbentropa, Keitela, Kaltenbrunnera, Rosenberga, Franka, Fricka, Streichera, Sauckela, Seyss-Inquarta, Jodla i Bormanna (u odsustvu). Veća grupa zločinaca osuđena je na vremenske kazne zatvora u Spandauu, pod zajedničkom upravom SSSR-a, SAD, Velike Britanije i Francuske.

Osim procesa glavnim zločincima, u Nürnbergu je, pred Američkim vojnim sudom, od listopada 1946. do travnja 1949. godine održano još dvanaest takozvanih »naknadnih« procesa: pred sud je izvedeno 185 funkcionara Trećeg Rajha; na smrt su osuđena 24 zločinca, 126 na kazne zatvora, a 35 ih je oslobođeno. U nekima od tih »naknadnih« procesa suđeno je i mnogim pripadnicima Wehrmachta koji su počinili zločine na jugoistoku Evrope; od tih samo su dvojica osuđena na doživotnu robiju.

Prema Statutu Međunarodnog vojnog suda iz Nürnberga, kao [ratni zločini] kvalificirani su ovi prestupi:

- ubojstva, zlostavljanja ili deportacije civilnog stanovništva okupiranog teritorija na prisilni rad ili u bilo koju drugu svrhu; ubojstva ili zlostavljanja ratnih zarobljenika;
- ubijanje talaca, pljačkanje javne i privatne imovine, namjerno razaranje gradova, sela ili pustošenje koje nije opravdano vojnom potrebom.

Na bazi tih kriterija jugoslavenski sudovi su osudili oko dvije tisuće ratnih zločinaca, iako je međunarodno utvrđeno da ih je bilo više od četiri tisuće. Zbog krajnje nategnute, hladnoratovske međunarodne situacije poslije rata, onih godina kad je na novu Jugoslaviju vršen težak pritisak sa Zapada, Jugoslaviji nisu izručene stotine i stotine ratnih zločinaca, a nije im suđeno ni u zemljama gdje su se sklonili poslije rata.

U Njemačkoj su, što u istočnoj, što u zapadnoj okupacionoj

zoni, saveznički vojni sudovi izrekli poslije rata oko 15000 presuda; od toga su više od dvije trećine presuda izrekli sudovi u istočnoj zoni. Sudovi Savezne Republike Njemačke osudili su do 1956. godine zbog ratnih zločina 5426 osoba; samo trojica su osuđena na smrt.

Kriterij suda u »naknadnim« niirnberškim procesima, kao i u kasnijim suđenjima u angloameričkoj i francuskoj zoni, bio je nevjerovatno blag. Sud je prelazio čak i preko zločina najkrvoločnijih nacista. Tako se i moglo dogoditi da su general-feldmaršali barun Maximilian von Weichs i Wilhelm List, komandanti Jugoistoka, generali Hermann Foertsch, načelnik generalštaba Jugoistok, Walter Kuntze, zastupnik komandanta Jugoistoka, vitez Kurt von Geitner, načelnik štaba vojnopravnog komandanta Jugoistoka, Lothar Rendulic, komandant 2. oklopne armije Wehrmachta, Ernst Dehner, komandant 69. armijskog korpusa, Ernst von Leyser, komandant 15. brdskog armijskog korpusa, Hellmuth Felmy, komandant 68. armijskog korpusa, Franz Böhme, komandant Srbije, Otto Wöhler, komandant Grupe Jug, na procesu sto dvadeset sedmorici u Landsbergu od 8. srpnja 1947. do 19. veljače 1948. godine, prošli gotovo nekažnjeno; samo su neki među njima dobili do deset godina robije. Stari barun Weichs pušten je iz zatvora već 3. studenog 1948. godine, a tri godine kasnije i Lothar Rendulic, organizator zračnog desanta na Drvar, jedan od onih koji su u svojim knjigama pokušali dokazati nezakonitost jugoslavenskih presuda ratnim zločincima zbog tobožnje nezakonitosti našeg rata protiv okupatora.

Presuda američkog suca Charlesa Wenerstruma u Landsbergu izazvala je u Jugoslaviji zaprepaštenje i ogorčenje. Čak je i u zapadnoj štampi bilo čuđenja. Pomoćnik ministra vanjskih poslova FNR Jugoslavije dr Vladimir Velebit obrazložio je stav jugoslavenske vlade u izjavi dopisniku Reutera Peteru Fersu. Očigledno, rekao je Velebit, Wenerstrumova presuda je zasnovana »na ove dvije točke:

1. Ubijajući taoce i vršeći druge represalije protiv civilnog stanovništva, njemačka vojska nije kršila međunarodno pravo, jer

nema međunarodnopravne norme koja bi ovakve akte zabranjivala.

2. Ni ubijajući zarobljene partizane njemačka vojska nije kršila međunarodno pravo, jer partizani nisu bili 'legalna borbena grupa' i, prema tome, nisu zaštićeni međunarodnim konvencijama.«

»Ova gledanja«, rekao je dr Velebit, »ne samo da su neodrživa, kako sa političke tako i sa pravne strane, nego predstavljaju nečuveni nasrtaj na moralne tekovine čovječanstva.«

Velebit je međunarodnu javnost upozorio kako »s pravne strane treba gospodu sudije podsjetiti na slijedeće:

Da su SAD i Njemačka potpisale Četvrtu konvenciju sa Druge haške mirovne konferencije od 1907. godine, u čijem članu 50 se izričito zabranjuje svaka kolektivna kazna nad stanovništvom okupirane teritorije. Taj je član specijalna komisija Pariške mirovne konferencije 1919. godine protumačila tako da se ubijanje talaca smatra zločinom. Prema tome, priznanje prava Nijemcima da masovno streljaju i vješaju taoce — patriotsko stanovništvo okupiranih krajeva — monstrozno je s moralnog gledišta, a protivno jasnim i prihvaćenim principima međunarodnog prava...

Najciničnije je odricanje borcima Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije svojstva boraca. Notorno je da je to bila dobro i čvrsto organizirana vojska s gvozdenom disciplinom, koja je neprekidno vodila borbe na čitavoj teritoriji naše zemlje, nosila oružje otvoreno, ponosila se svojim znakovima, uniformom, zastavom, poštovala međunarodne ratne propise i običaje... Praštajući hitlerovskim zločincima, američki vojni sud osudio je u stvari demokratski, oslobodilački rat rodoljubivih naroda protiv zavojevanja i intervencije...«

Tako su sudili Wenerstrumi.

A u Beogradu je sudskom vijeću predsjedao mladi kapetan Jugoslavenske armije, koji bi po godinama sucu Wenerstrumu mogao biti sin: blistav pravnik, doktor pravnih znanosti, potomak stare dubrovačke gopsarske porodice, partizan Vuko Gozze Gučetić. I prije 5. veljače 1947. godine sudio je ratnim zločincima.

Nepuna dva tjedna poslije izricanja presude generalima, suđenim od 5. do 16. veljače 1947. godine, dr Vuko Gozze Gučetić će voditi proces protiv petnaestorice njemačkih »smrtovođa« — kako ih je u pjesmi nazvao zagrebački pjesnik Stanislav Šimić: dvanaesticu je osudio na smrt (prvog: Harolda Turnera), a trojicu na vremenske kazne zatvora. Nešto kasnije, u Zagrebu je suđeno ustaškom »vojskovođi« Slavku Kvaterniku i Hitlerovom poslaniku kod Pavelića SA generalu Siegfriedu Kascheu, a u Sarajevu bivšem žandarmerijskom majoru bivše žandarmerije Jezdimiru Dangiću, za kojeg je »Politika« onih dana pisala da je »jedan od najkrvoločnijih ljudi koji su ikad stali na zemlju Bosne«, gdje je on 1941. godine komandovao četnicima.

Uoči februarskog procesa u Beogradu vođena su još dva procesa ratnim zločincima: u Skoplju je suđeno balistima, a u Banjoj Luci Viktoru Gutiću.

Jugoslavenski sudovi su zločine mjerili pravom mjerom.

»Mi se ne svetimo, samo primjenjujemo odredbe međunarodnog prava«, izjavio je početkom veljače zastupnik vojnog tužioca potpukovnik Zvonimir Ostrić, »ali nema kazne koja je ravna počinjenim zločinima optuženih...«

U procesu od 5. do 16. veljače 1947. godine — zapravo do 13. veljače, jer tada je završena rasprava, a 16. veljače izrečena presuda — optužene je branila trojka branitelja po službenoj dužnosti. Oni su prvog dana, s nekoliko pomoćnika, već u 7.50 sati zauzeli mjesta lijevo od dugog, nešto istaknutijeg stola prekrivenog zelenom čohom, za koji će sjesti tri suca i tajnik sudskog vijeća. Istovremeno s braniteljima ušli su prevodioci i stenografi. Nekoliko časaka prije osme ure u sudnicu je, s pomoćnicima, ušao zastupnik tužioca Jugoslavenske armije potpukovnik Zvonimir Ostrić; sjede desno od sudačkog stola. Točno u 8.10 sati u vijećnicu su ušli suci. Predsjednika vijeća dra Vuku Gozzea Gučetića prate major Milan Radovanović i kapetan dr Fridrih David. Sasvim lijevo sjest će sekretar sudskog vijeća kapetan Todor Popadić.

Svi u dvorani stoje dok suci zauzimaju svoja mjesta; branitelji i tužioc, u uniformama, u stavu mirno. Publika dugo plješeće, kliče i

— prijeti. Većina je došla tražeći osvetu. Svatko od ovdje prisutnih osjetio je i doživio bestijalnost terora što su ga provodili optuženi, sami ili preko jedinica kojima su komandovali.

U 8 sati i 12 minuta dr Vuko Gozze Gučetić uspio je smiriti usplahirenu publiku. Prestaju pljesci i povici. Predsjednik je pozvao komandira straže:

— Druže potporučniče, dovedite optužene.

Ulazak osmorice optuženih — među kojima samo dvojica nisu generali, što se sada po vanjskim znacima i ne vidi, jer svi su oni u pohabanim uniformama, bez epoleta i zlatnih širita — publika u dvorani prati povicima srdžbe. Predsjednik dr Gozze Gučetić intervenira:

— Molim publiku da se umiri — a morao bi, zapravo, reći: molim publiku da ne iskazuje mržnju. — Dvorana je zaista bila nabita eruptivnom mržnjom. U opisu atmosfere, jedan od naših izvjestitelja će napisati: »dvorana svježe mržnje«.

Trenutak kasnije, kad povici — »Na vješala«, »Gadovi«, »Što sudite koljačima, namah ubijte!« — postaju sve glasniji i kad se sve uzbuđenija publika počinje nadvikivati u očitovanju gorčine, dr Vuko Gozze Gučetić, sudački pribiran i tada, kao što će biti i sve vrijeme procesa, sposoban da nametne osobni autoritet i sudionicima procesa i publici u sudnici, uzima zvonce; glasu daje boju suspregnutog nezadovoljstva.

— Ne bih htio da budem prisiljen protiv publike upotrebiti disciplinske mjere... tek tada se dvorana počinje smirivati, biva sve tiša i tiša, gotovo do suzdržanog disanja, pa se ovaj put nepovišeni, sasvim smireni glas predsjednika sudskog vijeća jasno čuje sve do hodnika:

— Otvaram glavnu raspravu protiv Alexandera Lohra, Johanna Hansa Fortnera, Augusta Schmidhubera, Fritza Neudholdta, Josepha Küblera, Günthera Tribukeita, Adalberga Lontschara i Paula Gercharda zbog krivičnog djela ratnog zločina. Ova rasprava će biti javna. Sadržaj rasprave će biti stenografski zapisan — i pri tome se dr Gučetić jedva vidljivo naklonio sedmorici stenografa: dr Mašiću, Aleksiću, Jankoviću, Markoviću, Mladenoviću, Niniću i Pajiću. Trenutak kasnije

proziva optužene, koji sjede u prvom redu, ispred sudskog vijeća. Ustajali su nijemo, odlučni da prečuju i previde, da ostanu uočljivo uzoholjeni. Kako su novinari zapadnih agencija ustvrdili, »Lohr i drugovi« su pred sudom »stajali puni samouvjerenja«, dosljedni sebi i, prema riječima jednog sovjetskog izvjestitelja, »kao konzekventni sistem čiji je princip onečovječeni svijet«. Prozivajući optužene, dr Gučetić je prozivao i njihove imenovane branitelje, određene »reda radi«, kako to Gučetić reče.

Ustanovivši identitet optuženih, uz konstataciju da se svih osam optuženih nalazi u istražnom zatvoru vojnog suda u Beogradu, dr Vuko Gozze Gučetić dao je riječ zastupniku optužnice, vojnom tužiocu potpukovniku Jugoslavenske armije Zvonimiru Ostriću.

Ovdje je suviše ponavljati sadržaj opširne optužnice: bit će kazana u pitanjima optuženika i u njihovoj obrani. Ostrić je optužnicu čitao oko dva sata, bez pauze. Po Ostrićevim navodima narednih dana bit će vođen krajnje dinamičan i često kontroverzan dijalog sud — optuženi. U rekonstrukciji procesa, u nešto skraćenom, ali sadržajno neizmijenjenom obliku, nastojat ćemo čitaocu vjerno reproducirati taj dramatični dijalog sudaca, optuženih, tužioca i obrane.

Podaci o optuženima:

- Alexander Lohr, general-pukovnik, Oberbefehlshaber Südost und gleichzeitig Oberbefehlshaber Heeresgruppe E*, zapovjednik Balkana i istočnog dijela Sredozemlja, Hitlerov vojnopolitički zastupnik na evropskom jugoistoku; rođen 20. svibnja 1885, u Rumunjskoj;

- Johann Hans Fortner, general-lajtnant, komandant 718. divizije, jedne od divizija iz prve okupacione grupe, komandant istočne Bosne, organizator i rukovodilac prvih akcija »čišćenja« u Bosni; rođen 20. studenog 1874. u Zweibriickenu;

- August Schmidhuber, Brigadeführer i SS general-major, »najkrvoločniji oficir 7. SS divizije«, do 1944. komandant 14. SS puka, koji je popalio dio Korduna, dvadesetak bosanskokrajiških

* Vrhovni zapovjednik Jugoistoka i, istodobno, komandant grupe armija E.

sela, te sela nikšićke i pivske župe i izvršio pokolj ranjenika na Sutjesci; od 1944. komandant 7. SS divizije; rođen 8. svibnja 1901. godine u Augsburgu;

- Fritz Neudholdt, general-lajtnant, nekadašnji savjetnik u štabu generalisimusa Čang Kaj Šeka, zapovjednik 369. legionarske »vražje« divizije; rođen 16. studenog 1887. godine u Sleizingenu;

- Josef Kübler, general-lajtnant, komandant 118. lovačke divizije, koja se po zločinima »proslavila« na Sutjesci i na srednjejadranskim otocima, na Pelješcu i u selima sinjske Zagore, kasnije komandant korpusne grupe na srijemskom frontu, brat komandanta 97. armijskog korpusa; rođen 6. travnja 1896. u Münchenu;

- Günther Tribukeit, pukovnik, Kommandeur des Jägerregiments 750 der 118 Jägerdivision*, naredbodavac i, ujedno, izvršitelj niza bezočnih zločina; rođen 29. svibnja 1909. godine u Greifswaldu;

- Adalberg Lontschar, general-major, u okupaciji Jugoslavije i u pokolju Kragujevčana i Kraljevčana, u listopadu 1941. komandant 724. puka 704. divizije, a potom komandant beogradske feldkomandanture 599; rođen 10. rujna 1885. u Mariboru.

Osmi optuženi, Paul Gerchard iz Beča neće biti predmet naše pažnje: tokom procesa on je iz ove Löhrove grupe izdvojen; suđeno mu je zasebno i bio je oslobođen od optužbi.

* Komandant 750. lovačkog puka 118. lovačke divizije.